

Педагогічний ретродосвід

Етнокультурні тенденції розвитку сільської школи в Україні (1984–1991 рр.)

Ганна ІВАНЮК,

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології
Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Історико-педагогічні студії розвитку сільської школи в Україні (1984–1991 рр.) дають можливість узагальнити продуктивні надбання практичної педагогіки, що є суголосними для сьогодення. Актуалізація ідей культурної самоідентифікації в наші дні, сплеск суспільної активності, зростання національної самосвідомості зумовлюють пріоритет культуротвірної функції школи.

Для сільської школи, на відміну від міської, характерними є тісні зв'язки із соціокультурним середовищем. Школа в сільській місцевості позитивно сприйняла послаблення адміністрування освітою в умовах часткової демократизації суспільного життя, а також – впровадження у навчально-виховний процес етнокультурної компоненти. Вивчення досягнень діяльності сільської школи в окреслених хронологічних межах, виокремлення продуктивних ідей її розвитку можуть слугувати для розроблення сучасних концепцій удосконалення загальноосвітніх навчальних закладів як на теренах сільської місцевості, так і в містах.

Мета статті – з'ясувати взаємозв'язок між удосконаленням діяльності школи та демократичними перетвореннями в суспільстві; висвітлити сутність етнокультурних тенденцій розвитку навчально-виховного процесу в школах сільської місцевості.

Студіювання етнокультурних тенденцій розвитку сільської школи в Україні у визначених хронологічних межах як самостійного освітнього феномену, детермінованого економічними, культурними, соціальними запитами суспільства щодо підготовки учнів до праці та адекватними освітніми парадигмами, ґрунтується на таких ідеях: взаємозв'язок школи на селі з соціальним та культурним середовищем країни є визначальним щодо трансформаційних змін означеного феномену, що сприяє її поступу або гальмує його. Розвиток сільської школи ототожнюється з послідовними змінами мети, завдань, змістово-методичного забезпечення, організації загальної середньої освіти в сільській місцевості. Окрім того, зміни в діяльності сільської школи

ґрунтувалися на нормативно-знаннєвій парадигмі й зовнішній диференціації мети, завдань, змістово-методичного забезпечення, типів і структур сільської школи, вимог до кваліфікації вчителя та відбувалися у процесі трансформації ідеологічних, економіко-соціальних, культурних потреб суспільства (в радянську добу). Це позначалося на загальноосвітній і трудовій підготовці учнів.

У різні роки радянської доби (в означених хронологічних межах) сільська школа розвивалася на спільній із міською нормативно-знаннєвій парадигмі. Однак її розвиток корелювався ідеологічними та соціально-економічними запитами щодо підготовки молодшої генерації до праці, що зумовлювало зовнішню диференціацію сільської та міської шкіл. Особливості розвитку сільської школи виявилися у виокремленні мети і завдань, що мали визначальний вплив на її трансформацію, зміцнення або послаблення зв'язків із соціокультурним середовищем.

В «Енциклопедії освіти» поняття «сільська школа» трактується не лише як «приналежність до місця розташування», а й як «загальноосвітній навчальний заклад, де, крім навчання, створюються сприятливі умови для різнобічного розвитку дитини, національно-культурного збагачення особистості, духовних взаємозв'язків та взаємовпливів із соціокультурним середовищем» [2, с. 824].

Характерною особливістю сільської школи є її поліфункціональність, адже, окрім освітньої, просвітницької, вона виконує цивілізаційну, соціокультурну та етнокультурну функції. На відміну від міської, сільська школа має тісні зв'язки із соціальним

середовищем, що зумовлює раннє входження учня у взаємодію з дорослими.

На етапі відновлення в сільській школі етнокультурних тенденцій за умов часткової демократизації суспільного життя (1984–1991) зміна мети і змістово-методичного забезпечення навчально-виховного процесу відповідали основним завданням реформи школи (1984). Вона була спробою партійно-державного апарату позбавитися існуючого стану застою в розвитку загальноосвітньої сільської школи [3, арк. 113].

Посиленню етнокультурних тенденцій сприяла нова структура навчальних планів для загальноосвітніх шкіл, уведення шкільного компонента змісту освіти. В «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» пропонується таке тлумачення цього поняття: «шкільний компонент є варіативною частиною базового навчального плану і сприяє розширенню та поглибленню змісту загальноосвітньої підготовки школярів, розвитку пізнавальних інтересів і нахилів, передбачаючи години для вивчення предметів і курсів, що визначають школи, як правило, шкільні ради» [1, с. 501]. Відповідно до типових навчальних планів середньої школи регіональний компонент змісту освіти становить 15–20% (розробляла кожна радянська республіка), а шкільний компонент – 10–15% (вибір школи); 70% навчального плану складала обов'язкові предмети, типові в радянському освітньому просторі).

Утвердження державно-громадського управління народною освітою в умовах часткової демократизації суспільства сприяло розвитку етнокультурних тенденцій у практиці сільських шкіл. У руслі демократизації суспільного життя створювалися шкільні, районні ради з народної освіти. До управління освітою долучалася не лише педагогічна спільнота, а й громадськість села, учні, батьки, представники виробничих колективів і соціально-культурних установ. Зазначимо: щодо відбору змісту та форм суспільно-корисної праці враховувалася думка учнівського самоврядування, а також потреби села, колгоспу (радгоспу), регіону.

З огляду на ціннісну сутність етнокультурної компоненти змісту освіти, вважаємо педагогічним новаторством різноманітність форм, що впроваджувалися в сільських школах. Оновлений зміст навчальних програм визначав політехнічну спрямованість трудового навчання та свідомого вибору професії: школи отримували право вибору профілів трудового навчання і продуктивної праці в контексті потреб села, регіону в кадрах. Сутність цих процесів розкриває інформація Міністерства народної освіти УРСР «Про хід виконання постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10.07.84 №282 «Про поліпшення трудового виховання, навчання і профорієнтації школярів, організації їх суспільно корисної праці» [6, арк. 73, 74]. У документі наголошується: «з метою перебудови трудової підготовки школярів на основі соціально-економічних особливостей регіонів, передано на місця

ініціативу по визначенню форм і змісту трудового та профільного навчання з тим, щоб створювалися умови для повного задоволення потреб народного господарства з урахуванням прагнень особистості, соціальних, етнографічних і демографічних обставин» [там само].

Зауважимо: впровадження елементів етнокультурної компоненти у сільських школах розпочалося дещо раніше. З метою популяризації народної ужиткової культури в деяких сільських школах УРСР запроваджено вивчення народних ремесел у курсі трудового навчання, а в 1983 р. навіть проводилася Республіканська виставка учнівської творчості на базі ВДНГ України. У павільйоні «Народна освіта» демонструвалося 247 учнівських робіт із ткацтва, різьби по дереву, народного розпису по дереву та глині, килимарства. У виставці взяли участь 217 учнів із 113 сільських шкіл [5, арк. 51]. Однак розвиток культурологічної складової в змісті навчання учнів сільських шкіл мав декларативний, показовий характер.

Вивчення звітів, довідок Міністерства народної освіти УРСР про виконання постанов Ради Міністрів УРСР, зокрема «Довідки про хід виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 14 травня 1987 р. №173 по Міносвіті УРСР» [6, арк. 42–45], дає підстави вважати, що сільська школа розглядалася в контексті розвитку системи загальної середньої освіти. У звітах із вводу в експлуатацію загальноосвітніх навчальних закладів (1986–1989 рр.) сільська школа не виділялася окремим рядком. Не простежуються дані про фінансування на розвиток сільської школи за кошти колгоспів і радгоспів [6, арк. 42–45].

Ключовим у розвитку сільської школи було трудове навчання, виховання та профорієнтація учнів, залучення їх до суспільно-корисної продуктивної праці. Трудове навчання здійснювалося диференційовано: за навчальними планами загальноосвітніх шкіл, загальної освітньої школи з професійною підготовкою. Навчальні плани пропонувалися і для загальної освітньої школи з поглибленим вивченням окремих предметів, однак таких шкіл у сільській місцевості було небагато, вони функціонували лише у великих селищах. У школах сільської місцевості набули поширення навчальні програми з трудового навчання та суспільно-корисної праці, що склалися з урахуванням етнокультурних змістових ліній. У школах відновлювалося вивчення народних ремесел.

У контексті реалізації завдань реформи загальноосвітньої школи (1984), культурологічний змістовий компонент уведено у навчальні плани та програми загальноосвітніх шкіл. Зокрема, в 1989–1990 н.р. в загальноосвітніх школах набуло поширення вивчення навчальних предметів «Народні та художні промисли», «Народна творчість і фольклор». Факультативні курси «Етнографія», «Світова художня культура» вивчалися в 9–11-х класах. Упровадження в освітній процес навчальних курсів із етнографії та фольклору України в усіх типах

навчальних закладів сприяло оновленню змісту навчання та виховання учнів сільських шкіл. Посилення етнокультурних тенденцій, зв'язків із соціокультурним середовищем реалізовано в процесі введення у навчальні плани сільських шкіл поглибленого вивчення предметів естетичного циклу з елементами вивчення народної культури. На кінець 80-х років ХХ ст. у сільській місцевості діяли 192 такі школи. Значних успіхів досягли деякі з них, а саме: Уторопська восьмирічна школа на Івано-Франківщині, Стрітівська середня школа з поглибленим вивченням музики та кобзарського мистецтва, Гнідинська Мала академія на Київщині. В 30 сільських школах трудове навчання здійснювалося за напрямами народних промислів: різьблення, вишивка, килимарство, ткацтво, гончарство [7, арк. 23]. У с. Сокирницях Срібнянського району Чернігівської області було започатковано роботу школи народної культури, яка функціонувала за індивідуальним навчальним планом із музики й образотворчого мистецтва. У Сокирнинській школі працювали гуртки з народних ремесел і музики, поетичного фольклору, народних звичаїв і традицій [6, арк. 94].

Етнокультурні тенденції сприяли відновленню культурно-освітньої функції школи, поновленню зв'язків сільської школи з соціокультурним середовищем. У документах Міністерства народної освіти УРСР, направлених до Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та в інші державні органи з питань народної освіти (інформація, листах), простежується збільшення інформації про розширення сфери культури в змісті загальної середньої освіти; зміцнення взаємозв'язків між загальноосвітніми школами та закладами культури. В інформації Міністерства народної освіти УРСР до Державно-планової комісії «Про заходи по реалізації критичних зауважень, висловлених на пленумі ЦК Компартії України (18.10.1989)» окреслені тенденції визначено достатньо чітко: «Вивчення питань етнографії і побуту включено до шкільних курсів української та російської літератури, історії, музики, образотворчого мистецтва» [8, арк. 3, 52–55].

У школах сільської місцевості набули поширення активні форми навчально-пізнавальної діяльності учнів, зокрема: пошукова робота з відтворення історії і культури краю та організація шкільних історико-краєзнавчих осередків. Помітним поштовхом щодо відновлення традицій українського шкільництва, зв'язків із соціокультурним середовищем були нові підходи Міністерства народної освіти УРСР, викладені в інформації до Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР, ЦК Компартії України та інші державні органи з питань народної освіти «Про дотримання в республіці вимог Закону УРСР «Про охорону пам'яток історії та культури» в частині збереження і розвитку осередків народної творчості» [7, арк. 23]. Сільські школи стали активними учасниками культурно-освітнього поступу в селах, районах щодо відродження самобутніх народних традицій, ремесел; залучення учнів до діяльності з

відродження та охорони пам'яток історії та культури [7, арк. 52, 53–55].

Питання етнографії та побуту вводилися в навчальні курси з української та російської літератури, історії, музики, образотворчого мистецтва. Набули значного поширення позакласні та позашкільні форми організації вивчення актуальних питань народознавства, етнографії та народного побуту, що втілювалися в роботі об'єднань учнів за інтересами, етнографічно- та історико-дослідних гуртків, шкільних музеїв. З метою долучення учнівської молоді до вивчення культурно-історичної народної спадщини, активізації пошукової роботи та збереження пам'яток історії, природи було розроблено державну програму «Молодь» [8, арк. 3].

Школи стали активними учасниками культурно-освітнього поступу в селах, районах щодо відродження самобутніх народних традицій, ремесел; залучення учнів до діяльності з відродження та охорони пам'яток історії і культури [8, арк. 52–55].

Посилення етнокультурних тенденцій, демократизація суспільного життя зумовили відновлення зв'язків школи та соціокультурного середовища села, району, що знайшло втілення в «Комплексній програмі розвитку культури в УРСР». У Програмі визначено три основні шляхи розвитку культури, що зумовлювали розвиток змісту загальної середньої освіти в сільських загальноосвітніх школах. Насамперед створення комплексів естетичного виховання в умовах сільської місцевості передбачало започаткування культурних ресурсних центрів, завдяки чому об'єднувався потенціал бібліотек, клубів, будинків дитячої творчості (в районних центрах), музеїв. Зв'язки загальноосвітніх шкіл з центрами культури збагачували кадровий ресурс, розширювали сферу соціальної взаємодії учнів.

Естетичне виховання молоді мали забезпечити культурно-освітні заклади (бібліотеки, кінотеатри, картинні галереї, кіноконцертні зали, музейні студії, будинки дитячої творчості), загальноосвітні школи (міські та сільські) шляхом упровадження в освітній процес культурознавчої складової змісту освіти. Важливим напрямом названої Програми окреслено відродження самобутності народних традицій, ремесел, охорони пам'яток історії та культури [8, арк. 52–55].

Трансформація сільської школи означеного періоду характеризується пошуками шляхів (на суспільному рівні) стирання відмінностей із міською, хоча у документах про реформу загальноосвітньої школи (1984 р.) – «Пропозиціях і зауваженнях Міністерства народної освіти УРСР до проекту «Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» немає згадок про сільську школу як таку. Обговорення сутності й обсягу державного освітнього мінімуму в «Основах законодавства...» засвідчує про продовження тенденції уніфікації орієнтація середньої освіти. Однак простежується орієнтація школи на врахування потреб соціально-економічного розвитку регіонів щодо підготовки робітничих

кадрів та профорієнтаційної роботи [8, арк. 59, 62, 68].

Варто зауважити, що зміст загальної середньої освіти (1984–1990 рр.) було загалом уніфіковано на всіх теренах радянської держави. У цей самий часовий проміжок спостерігалось наближення досягнень науки, насамперед природничої галузі, до потреб соціально-економічного розвитку регіону (області, району, села). Щодо підготовки кадрів, то між цією тенденцією і чинною нормативно-правовою базою освіти спостерігалась суперечність. Означену думку підтверджує аналіз пропозиції Міністерства народної освіти УРСР до проекту «Основ законодавства...», оскільки в ньому йшлося про необхідність уточнення мети, завдань, змісту й обсягів загальної середньої освіти відповідно до соціально-економічних потреб республіки, обґрунтування державного освітнього мінімуму [8, арк. 59–62].

Подолання відмінностей між сільською та міською школою часто зводилося до формального «підтягування» сільської школи до рівня міської. В статистичних звітах за 1984 р., зокрема у висвітленні проблеми розподілу випускників 8–10-х класів загальноосвітніх шкіл на навчання та роботу в народне господарство, сільська школа не виділяється окремою графою [4, арк. 51–52].

Вивчення тогочасних матеріалів (доповідних записок, інформацій, пропозицій Міносвіти щодо вдосконалення змісту освіти) дає підстави для виявлення наявних суперечностей. Сільський соціум був неспроможний виконати цю місію самотужки. Роки розселення та переселення, руйнування духовних традицій вихолостили соціальну активність селян, що зумовило гальмування розвитку продуктивних починань.

Отже, аналіз нормативно-правових документів про освіту, доповідних записок, інформацій, зведених звітів, пояснювальних записок керівних органів освіти уможлиблює висновок про те, що сільська школа в 1984–1991 роках розвивалась в контексті загальнодержавних стратегій щодо виведення освіти на адекватний часовий рівень. Для сільської школи не розроблялося окремих навчальних планів, програм, підручників. Однак у напрямі вдосконалення етнокультурної складової змісту освіти, вона реалізувала, насамперед, звичні для освітнього простору села соціально-культурні зв'язки, традиції українського шкільництва. Соціально-культурні зв'язки розглядаємо в широкому сенсі, а саме: ментальність, традиції (культурні, господарські, соціальні взаємодії), економічні та господарські зв'язки (ринок праці), демографічний стан українського села. Домінуючу суспільну мету щодо подолання застою в економіці та культурній сфері сільська школа реалізувала достатньо успішним удосконаленням змісту гуманітарних предметів, трудового навчання, етнокультурною складовою. У зміст навчально-виховної роботи в сільських школах вводилась етнокультурна компонента, а саме: відродження народних звичаїв, традицій, історичного

краєзнавства, повернення забутих історичних персоналій. Однак, залежність сільської школи від економічного стану сільськогосподарських підприємств вважаємо гальмівним чинником, оскільки матеріально-технічна база багатьох шкіл часто не відповідає тогочасним вимогам.

Варто зазначити, що сільська школа в 1984–1991 роках зробила якісний поступ. За умов послаблення централізації, часткової демократизації суспільного життя загалом і становлення державно-громадського управління школою, відновилися культуротвірні функції сільської школи. У ці роки започатковано варіативні (за змістом) моделі сільських шкіл; у багатьох областях у школах відкривалися історико-культурні осередки (музеї, світлиці). Значного розвитку набула пошукова робота учнів.

Попри здобутки, сільська школа розвивалась достатньо суперечливо. Пріоритет трудового виховання учнів сільських шкіл, зрозуміло, був зумовлений політико-ідеологічними та економічними чинниками. Однак реформа загальноосвітньої школи (1984) не була підкріплена фінансово, а в умовах застою колгоспи та інші суб'єкти господарювання на селі не виконували покладені на них функції фінансування школи.

Студіювання діяльності сільської школи в історико-педагогічному контексті етапу часткової демократизації суспільного життя має як наукову, так і практичну значущість. Прирошення нового знання про сутнісні особливості вдосконалення етнокультурної складової змісту загальної середньої освіти може слугувати для подальших наукових розвідок. У науковий обіг ми вводимо інформацію з різних джерел, що містяться в фондах архівів. Практична значущість полягає у виявленні перспективних здобутків у діяльності сільської школи, що можуть бути адаптовані в сучасному освітньому просторі.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Устимович Гончаренко. – Вид. 2-ге, допов. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України* (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр.9209, 141 арк.
4. *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9212, 91 арк.
5. *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 15, спр.9214, 122 арк.
6. *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 17, спр. 42, 201 арк.
7. *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 17, спр. 43, 194 арк.
8. *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 17, спр. 81, 113 арк.

Анотації

Ганна ІВАНЮК
Етнокультурні тенденції розвитку сільської школи в Україні (1984–1991 рр.)

У статті за результати історико-педагогічних студій висвітлено основні етнокультурні тенденції, що спостерігалися в розвитку сільської школи України в означених хронологічних межах. З'ясовано вплив демократичних процесів на відновлення культуротвірної функції сільської школи, посилення зв'язків із соціально-культурним середовищем. Обґрунтовано особливості розвитку етнокультурних тенденцій у навчально-виховному процесі школи в сільській місцевості.

Ключові слова: етнокультурні тенденції, сільська школа, навчально-виховний процес, змістово-методичне забезпечення, навчальні плани, програми.

Анна ИВАНЮК

Етнокультурные тенденции развития сельской школы в Украине (1984–1991 гг.)

В статье за результатами историко-педагогических исследований освещены основные этнокультурные тенденции, наблюдавшиеся в развитии сельской школы в Украине (1984–1991). Выяснено влияние демократических процессов на восстановление культуротворной функции сельской школы, усиление связей с социально-культурной средой. Обоснованы особенности развития этнокультурных тенденций в учебно-воспитательном процессе школы в сельской местности.

Ключевые слова: этнокультурные тенденции, сельская школа, учебно-воспитательный процесс, содержательно-методическое обеспечение, учебные планы, программы.

Hanna IVANYUK

Ethnic and cultural trends of development of rural schools in Ukraine (1984–1991 years)

In this paper, the results of historical and educational research highlights the major ethnic and cultural trends that have taken place in the development of a rural school in Ukraine (1984–1991). It was found the influence of the democratic process to restore culture-creative function of rural schools, strengthening relations with the socio-cultural environment. Grounded features of development of ethno-cultural trends in the educational process in schools in rural areas.

Keywords: ethno and cultural trends, rural school, educational process, content and methodological support, curricula, programs.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Педагогічна майстерня вчителів-логопедів ДНЗ

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді приділяє особливу увагу підвищенню професійного рівня педагогів для роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Спільно з Київським університетом ім. Бориса Грінченка проводяться семінари-практикуми, майстер-класи, тренінги для педагогів-дефектологів, логопедів ДНЗ, учителів корекційної освіти, вихователів спеціальних шкіл, що дає змогу ефективно поєднувати методики інклюзивної освіти з різними формами роботи з природним матеріалом. Прикладом діяльності в цьому напрямі є Школа народних ремесел НЕНЦ, на базі якої регулярно проводяться семінари та тренінги з практичними демонстраціями напрацювань школи.

26 січня 2015 р. було проведено педагогічну майстерню вчителів-логопедів ДНЗ на теми: «Використання арсеналу народної педагогіки у проведенні логопедичних занять» та «Особливості застосування знань природничо-екологічного циклу в заняттях вчителя-логопеда».

За інф. офіційного сайту НЕНЦ

